

Kutsal ve Feda

Jean Luc Marion, "*Fenomenolojik Feda Mefhumu İçin Taslak*"¹ makalesine Tanrısız zamanlarımız kutsal ile dünyevi arasındaki her tür farkı yok etmeye, böylece onu kutsallaştırma, *sacrificiement*² vasıtasıyla atlamaya ilişkin her imkânı ortadan kaldırır diyerek başlar. Agamben'e göre ise, dünyevi olan seküler veya faydacı değildir; kutsalın dünyevileştirilmesinin sonucudur, dünyevi olarak kutsaldır. Dolayısıyla kutsal hale getirme formülü düz anlamıyla algılanmalıdır; sıradan bir nesneyi kutsal hale getiren fedakârlıktır. Tersten söyleyecek olursak, bir nesne doğrudan varlığı itibarıyla kutsal değildir.

Marion'un kutsallaştırıcı "feda" kavramı üç biçimde tespit edilebilir. Öncelikle Tanrısız zamanlarda fedanın, radikal terörist yıkım olarak kendini gösteren negatif, yıkıcı bir vechesi vardır. Bir şey yok edilerek kutsal hale gelmektedir.³ İkincil olarak fedanın mübadele boyutu bulunur. Bir şey koşullu bir armağan olarak, karşılığında başka bir şey almak için verilir. Üçüncü olarak ise Marion, armağan olarak feda nosyonu, karşılık beklemeden vermenin katışıksız edimi üzerinde durmaktadır.⁴

Marion, İsa'nın kendini feda edişini, Zizek açısından karmaşık ve inandırıcı olmayan bir girişimle ifade etmeye çalışır: Baba, Tanrı'yı veren, İsa'yı alandır, Kutsal Ruh'u da İsa'nın babasına iade ettiği ve dirilişte geri alacağı bir nesne olarak görür.⁵ Oysa İsa, insanlar kendilerini kutsal ruh armağanı ile müminler cemaati olarak tanımlasın diye ölmüş olsaydı, tüm radikalliğiyle bu Tanrı'nın öldüğünün, *Büyük Öteki*'nin olmadığını kabulü olurdu. Kutsal Ruh, simgesel cemaatin *Büyük Öteki*'si değildir. Cemaat ise *Büyük Öteki*'nden gelen destek kökten bir biçimde kesildiğinde, kendi kendini

¹ İlgili metin için bkz., Jean Luc Marion, *Sketch of a Phenomenological Concept of the Gift*, haz. M. M. Olivetti, Filosofia della rivelazione içinde (Rome: Archivio di Filosofia, 1994).

² **Feda (sacrificium)**, etimolojik olarak bir fiilden, *sacrum facere*, kutsal yapmak fiilinden doğar. Bu anlamıyla bir fiilin sonucunu imler. Ancak *sacrum facere*'nin *sacrificium* haline gelmesinden önce bir ara durak vardır: *Sacrificiement*. Marion *sacrum facere*'nin sonucunda değil, bu fiil meydana geldiği sürece işaret ettiğinden özel olarak bu kelimeyi kullanır.

³ 11 Eylül enkazının Zizek açısından kutsal olarak anılmasının analizi böyle açıklar.

⁴ Böyle bir fedayla hiçbir şey kaybedilmiş olmaz, Marion'un verdiği asıl örneğin, babanın gerçekte oğlunu yitirmediği İbrahim ve İshak'ın hikayesi olmasına şaşmamak gerekir. İbrahim'in tek yapması gereken oğlunun aslında kendine ait olmamasına, ona Tanrı tarafından verilen bir armağan oluşuna dayanarak oğlunu feda etmeye hazır olduğunu göstermesiydi. Tanrı, İbrahim'in oğlunu öldürmesine engel olarak aslında tam olarak bu kurban etme edimine karşı gelmiş olmaz, sadece onun öldürülmesini geçersiz kılmış olur. Zira böyle bir şey feda etmenin özüne ait değildir. İshak'ın gerçekten ölmesi yalnızca genelgeçer anlamda (yıkım, elden çıkarma, mübadele/sözleşme) sağlamış olacaktı. Oysa İshak'ın canının bağışlanması İbrahim tarafından bundan böyle Tanrıdan gelen bir armağan olarak algılanacaktır. Tanrı oğlunu ona ikinci kez vererek onu tam anlamıyla bir armağan olarak kutsamak için bir fazlalık olarak tanımlar. Feda armağanı ikiye katlar ve ilk kez olduğu gibi onaylar. Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjeviç, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, Kutsala Karşı Hıristiyanlık, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s. 46.

⁵ İsa'nın ölümü ziyade şu anlamda bir feda olur: İsa ruhunu, onu kendisine veren babasına iade ederek -Tanrıyı insanlardan ayıran ve görünmez kılan- tapınağın örtüsünü yırtmaya teşvik eder ve kendine aniden gerçekten Tanrının oğlu gibi görünür. Nitekim kendini değil görünmez babasını görünür kılmıştır. Böylece armağan verenini ve verilmişlik sürecini görüntür kılar. Bkz., A.g.e., s. 47.

anlamlandırılan, oluşturan bir topluluktur. İsa tam da Marion'un tasnifinde eksik olan ve Lacan'ın çok önem verdiği fedakârlığın sapkın boyutunu yürürlükten kaldırmıştır.

Lacan için ilave sapkın fedakârlığın iki ifadesi vardır. İlkinde feda, *Büyük Öteki*'nin acziyetinin reddiyesini sahneler, bu yolla ötekinin temel eksigi/kusuru örtbas edilir. Feda etmenin manası bu noktada yatar: Ötekinin onurlu görünüşünü sürdürmek, onu utançtan kurtarmak için kişi kendisini (gurunu, geleceğini, aklını) feda eder. Fedakârlığın daha tekinsiz bir boyutu daha vardır; ötekinin sırrı olan agalmaya sahip olunduğunu ondan saklamak için bir eksigi, isteği varmış numarası yapılır. Arzunun temeli olan simgesel hadım etmedeki paradoks bununla ilintilidir. Simgesel hadım sahip olunmayan bir şeyin kaybedilmesidir. Arzunun nesne nedeni, kendi kaybından, geri çekilmesinden doğan bir nesnedir. Gelgelelim, burada bir kaybın numarasını yapmanın diğer yüzü karşımıza çıkar. Simgesel Yasanın Ötekisi *jouissance*'ı yasakladığı sürece, öznenin keyif almasının tek yolu, *jouissance*'ı sağlayan nesnenin eksikliğini hissediyor gibi görünmesidir. Diğer bir deyişle, o nesneyi umutsuzca aramanın mizansenisiyle ona sahip olduğunun ötekinin bakışından gizlenmesi sağlanmaktadır.

Zizek'in cevabını aradığı soru; fedakârlığın bu iki psikanalitik versiyonun teolojik anlamının ne olduğu ve bu tuzaklardan nasıl kaçınılacağıdır.⁶ Bu yoldaki en önemli referansı, Jean Pierre Dupuy'nin fedakârlık ile kutsal bağ üzerine yazdığı *Kutsalın İzi*⁷ adlı eseridir. Kitap, beşerî ve toplumsal bilimlerin, Lacan'ın "*Büyük Öteki*", Hegel'in "*dışsallaştırma*", Marx'ın "*yabancılaşma*" ve hatta Hayek'in "*özdeşlik*" dediği şeyin kökensel gizemiyle yüz yüze getirir.⁸ Dupuy'nin kuramsal atılımı, kutsal olanın boyutunu yani kutsal ile dünyevi arasındaki ayrımı meydana getiren fedakârlığın karmaşık mantığını "*Büyük Öteki*"nin doğuşuna bağlamaktadır: Bizim etkinliğimize sınır getiren aşkın fail *Büyük Öteki*, feda nosyonu aracılığıyla muhafaza edilir. Bu matristeki üçüncü bağlantı (Kutsal-Feda-Hiyerarşi); feda etmenin nihai mantığı ve işlevi, hiyerarşik bir düzeni meşrulaştırmak ve yasallaştırmaktır.⁹

Hristiyan dünyada kilise, beşerî hayatın en yüksek otoritesi olarak evrenin hiyerarşik düzenindeki uygun yerleri, onun parçalarına bahşederek kapsayan birliktir. Lakin prensipte tabi olduğu yeryüzü iktidarının (devlet) ast bir unsuru olarak kendi kendisiyle yüzleşir: Kilise de toplumsal bir kurum

⁶ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, Kutsala Karşı Hristiyanlık, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.50.

⁷ İlgili eser için bkz., Jean Pierre Dupuy, *La marque du sacre*, Paris: Carnest Nord: 2008.

⁸ Aşkın Büyük Öteki, İnsan olmanın doğasına yazgılı mıdır?

⁹ Konuyla alakalı bilgi için bkz., Louis Dumont, *Homo Hierarchicus*, New Delhi: Oxford University Press, 1988.

olarak devlet tarafından korunur ve onun yasalarına uymak zorundadır. Bu bağlamda ilahi olanın “yüksek ve iyi” nüfuz alanına karşı, yeryüzü iktidarının haz ve güç arayışının “alçak ve kötü” bağlamı, gökselin yerseli meşrulaştırması şeklinde işler. Hiyerarşiye ilişkin bu dönemeç aracılığıyla, yüksek iyiliğin kötülüğe hükmettiği, onu kontrol edip ve kullandığı da söylenebilir. Zizek, üst-belirlenme tabirini anmaktan kendini alamaz.¹⁰ Her ne kadar seküler güç doğrudan belirleyen rolünü oynasa da rolün kendisi kutsal alan tarafından üst-belirlenime maruz bırakılır. Alçak ile yüksek birbirene karıştığı karmaşık ve kendi kendisine bağlanan düğüm, düşünür tarafından idealist ve materyalist iki karşıt bağlam üzerinden okunmaktadır.

Zizek, kutsalın içeriği bakımından kötülükle aynılığını ifade ederken aralarındaki farkın, saf biçimsel fark olduğunu belirtir. Kutsalı kutsal yapan, kötülüğe sınırlama getiren uç karakteridir. Hegel'in belirttiği şekliyle yasaklamalar ile dinsel ritüeller arasındaki çelişki bağlamı anlamak için önemlidir. Ritüel, yasaklamaların ve ihlallerin ihlalinin mizanseninden meydana gelir. Kutsal, insanların şiddetinden, “sürülmüş ve dışlanmış” olandan başka bir şey değildir. Kurban ayinleri; tanrılara adanan kutsal feda olarak bir cinayet edimine denktir. Onu kutsal yapan şey, günlük hayattaki şiddeti sınırlaması, içermesi ve içine alarak yaşatmasıdır. İfade edilen ayırım, kutsalın krizde olduğu zamanlarda parçalanır. Feda edilen kurbanın masumiyeti öğrenildiği an tesis edilen günah keçisi vasatı, feda mekanizmasının ağırlığı azaltır; yanı sıra kurban etmenin sahnelendiği şiddet sınırlanamaz hale gelir. Bir soykırım boyutunda bile kurban etmeler, ikiyüzlü ve hükümsüz kılınıp sahteleşir.¹¹ Aslında bu bilgi sadece özgürleştirici olmayıp derinden muğlak bir etki de bırakır. Toplumun “günah keçisinin” denge sağlayıcı rolünden mahrum ederek herhangi bir mitik sınır tarafından kapsanmayan “otantik şiddet” için alan mı açılmaktadır?

Kutsal sonrası dünyada temel sorun, aşkın ötekinin etkinliğinin askıya alındığı yani karar verme süreçlerinde olumsuzluk ile yüz yüze geldiği anda, olumsuzluğun tam olarak üstlenilememesidir. Dupuy'nin argümanının tersine Zizek, Stalinizm'den fundamentalizme kadar totaliter deneyimlerden öğrenilmesi gereken bir şey varsa ilahi bir sınırın yokluğunda yeni sahte sınırın, onun adına eylemde bulunacak başka bir aşkınlık dayatma tehlikesinin pusuda beklediğini ekler.

Yonca Gökalp, "Kutsal ve Feda" <https://www.fikirtepede.com/felsefe/kutsal-ve-feda/> (Yayın Tarihi: 17 Ağustos 2024).

¹⁰ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, Kutsala Karşı Hristiyanlık, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.52.

¹¹ Bkz., Slavoj Zizek-Boris Gunjevič, *Acı Çeken Tanrı; Kıyameti Tersyüz Etmek*, Kutsala Karşı Hristiyanlık, çev: Arda Çiltepe, Sel Yayınları, 2. Baskı, Kasım 2013, İstanbul, s.54.